

DIEPER EN HOGER ANDALUSIË IN

Tijdens eerdere lentereizen in Andalusië raakte ik gefascineerd door de Moorse en Katholieke bouwwerken en het berggebied de Alpujarras. In de winter van 2019/20 keerde ik terug. Eerst verdiepte ik me in de Katholieke barok in Jaen, Ubeda en Baeza. Vervolgens trok ik me terug op een berg in de Alpujarras voor een retraite in het Tibetaanse oord O Sel Ling. Daarna verbleef in la Taha de Pitres om te hiken door dit laatste toevluchtsoord van de Spaanse Moren. Ik sloot af aan de kust in Salobrena.

Argeloosheid in Jaen

Vanaf Malaga is het een paar uur bussen door roestgele met ontelbare olijfbomen bespikkelde heuvels naar het Noord-Andalusië gelegen Jaen. Met zijn circa 100.000 inwoners heeft dit op 500 meter hoogte liggende stadje een bedaarde provinciale sfeer. Alleen knalt er zo nu en dan keihard een auto of brommer door

de smalle hoge steegstraatjes. In zo'n straatje betrok ik een appartement. Met mega tv en keuken en twee badkamers. Waar ik weinig gebruik van maakte. Maar in niet-toeristische plaatsen heb je de B&B's niet voor het uitzoeken. Dus dan maar deze luxe sfeerloosheid.

De eerste dag regen. Dus meteen maar de 16^e eeuwse **Kathedraal** in. Jaen werd al in 1212 gekerstend. Door Ferdinand de Heilige, de voorvader van de Ferdinand II die in 1492 de *Reconquista* afrondde. Tot die tijd (dus 2½ eeuw lang) bleef deze streek bedreigd door Moren uit het nog niet veroverde Zuiden. Toen dat gevaar voor goed was afgewend, werd deze kathedraal gebouwd. De streng-imposante uitstraling pepert je in dat de Katholieken toen toch echt de baas waren. De binnenkant imponeert ook. De hoge uit meerdere zuilen opgebouwde peilers doen je nietig voelen. Tot je ziet dat het handjevol mensen dat verderop de mis bijwoont elkaar bij het einde van de dienst de hand schudt. De vriendelijkheid daarvan verzacht meteen de sfeer. Achterin is een houten beeldengroep, waarin Jezus teder van het kruis wordt gelicht. Binnen de bombast van zo'n kerk ontroert het klein-menselijke me. Mijn hart smelt ook bij het houtsnijwerk in **Iglesia de San Ildefonso**. Daar worden hardwerkende monnikjes afgebeeld. En een reusachtige Sint Christoffel, die een piepklein kindje Jezus over een rivier draagt. En wat te denken van het vagevuur in deze kerk. Heeft niets van de *Halloweenkitsch* in menig andere Spaanse kerk. Deze afbeelding is ontwapenend. Met name de man in het midden. Hij staat zo ontspannen te peinzen waar die nu eigenlijk terecht is gekomen.

Overal in Jaen kom ik dit soort argeloosheid tegen. Het is allemaal rommelig-sympathiek: de overdekte *mercado*, de kunstacademie, de cafeetjes, de winkeltjes. En de volkswijkjes. De bewoners daarvan doen boodschappen in hun ochtendjas. Dit kan natuurlijk ook uit armoede voortkomen, bij gebrek aan winterjas. Want die buurten ogen sjofel.

Een hele andere sfeer dan in de kloosters. Die zijn steriel gerenoveerd en stralen allure uit, Ze worden vernuftig hergebruikt als archieven, bibliotheken en expositieruimtes. Snap dat al die kloosters hun oorspronkelijke functie verliezen. Maar om in het serene **Real Convento de Santo Domingo** een motorexpositie te organiseren, gaat me toch iets te ver. De expositie over *Mater Pastoris*, die te zien was in het oudste ziekenhuis van Spanje (**Hospital de San Juan de Dios**), zou daar beter passen. De daarin centraal gestelde pastorale verbeelding van de Maagd Maria, als herderin met bloemenhoed, wordt op meerdere plekken in Jaen aanbeden. Zij symboliseert heel mooi de naïef-vriendelijke sfeer die ik in deze stad ervaar.

Op elke verblijfspot probeer ik altijd snel een 'stamkroeg' te vinden. **Peña Flamenca De Jaén** was door de authentieke atmosfeer zeer geschikt. Helaas bleek het gedeelte dat overdag open was vaak bezet. Zodoende werd de lieve Ildefonso-kerk mijn vaste stek om voor de regen te schuilen. Daar kon ik het fascinerende fenomeen biechten observeren. Doorgaans zie ik alleen schaduwen in biechthokjes. Hier wordt het openlijk gepraktiseerd. Een oude priester neemt vanaf een houten troon de biecht af. Tot mijn verbazing knielde er ook een jong, modern ogend meisje voor hem neer. Wat snapt zo'n archaïsche ziel van haar eigentijdse zonden? Gezien hun levendige conversatie heel veel. En ze leek ook opgelucht te vertrekken.

Hoog boven Jaen troont het **Castillo Santa**. Als een op een berg gestrand schip. Ik benutte een stralende dag om daar heen te gaan. Via de steile straatjes van het **Juderia de Jaén**. Deze wijk was vanaf de 7e eeuw door Joden bewoond. Die, net zoals de Moren en de zigeuners, de nodige vervolgingen ondergingen na de Katholieke verovering. Ze konden zich als bekeerde Christenen (*conversos*) nog lang handhaven. Door dit *undercover* gedrag is er weinig van de Joodse cultuur terug te vinden. Op wat recente monumenten na.

Buiten de stad loop je tegen een immense Moorse muur aan. Na een straffe klim door groen struikgewas langs die muur bereik je het kasteel. Je kunt ook de lange glooiende lus van het reguliere pad nemen. Maar bij winterweer is de steile route een makkie. De informatie in het kasteel is verrassend goed. In helder Engels. De Moren construeerde dit complex in de 10^e eeuw als fort annex luthof. In de 13^e eeuw is het omgebouwd tot een christelijk ridderkasteel. Begin 19^e eeuw transformeerde het Franse leger van Napoleon het tot een militaire uitvalsbasis. Ik heb even uitgezocht hoe de Fransen hier terecht kwamen (want die informatie ontbrak). De vorstendommen in Europa werd voortdurend herschikt op basis van huwelijk en erfrecht. Zodoende kwam Spanje in de 18e eeuw in handen van het Franse koningshuis de Bourbons. Dat zal Napoleon het idee hebben gegeven dat hij er ook recht op had.

Één van de vele tot de verbeelding sprekende figuren die in dit kasteel aan de orde komen is Miguel Lucas de Iranzo. Die verwierf vanuit een nederige achtergrond enorme macht, door zijn vriendschap met Ferdinand de Heilige. Toch was hij niet zo rigide als die koning. Hij liet een Moors paleis bouwen (**Palacio del Condestable Iranzo**) en is vermoord omdat hij de *conversos* het hand boven het hoofd zou houden.

Na deze geschiedenislessen klom ik nog hoger, tot ruim 1.100 meter. Onderlangs een robuust hoge granieten bergwand keerde ik terug naar de stad. Met voortdurend mooi uitgelicht wijds zicht. Op het kasteel, de stad met de daarboven uittorende kathedraal en de coulissen van langgerekte berggruggen. Toch bracht deze bergtocht me niet dezelfde vervoering als ik doorgaans ervaar wanneer ik aan het hiken ben. Jaen was te nadrukkelijk aanwezig. In het uitzicht, maar ook door gejeengel van sirenes. Heb liever een vloeiende, stille kustlijn als kompas dan een hoekige, onrustige stad.

De volgende dag weer regen. Dus op naar **Palacio de Villadompardo**. Hier ben je uren zoet. Eerst dwalen in de catacomben door het 11^e eeuwse Arabisch badhuis. Het grootste in Spanje. Op vrijdag werd het door Joodse wijkbewoners gebruikt. Na de kerstening mocht niemand er meer baden en werd het een leerlooierij. Om daarna onder nieuwe bouwsels te verdwijnen. Tot het werd ontdekt en gerestaureerd. Toen werden onderliggende Romeinse badhuizen ontdekt, die je door een glazen vloer kunt zien. Op veel plaatsten in Spanje ligt de geschiedenis voor je opgestapeld.

Het *palacio* herbergt ook een amusant museum. Met stijlkamers die het enorme verschil tussen arm en rijk tonen. Daarnaast: beschilderde pronkkarren, zondagse- en kinderkleren, ceramiek, religieuze parafernalia en speelgoed. Waaronder een speelgoedaltaar! Wellicht om kinderen voor te bereiden op een religieuze carrière. Daarmee kon je in die tijd een hoop macht vergaren. Of je kon je beschermd en goed gevoed in een klooster terugtrekken. Rond 1750 was één op de vijftig Spanjaarden een geestelijke! Bezocht ook het dakterras. De verhullende vette regenwolken deden me beseffen hoe ik had geboft met het scherpe zicht van de vorige dag.

Toen naar de bejubelde afdeling naïeve kunst in het paleis. Een overdosis aan onnozelheid. Werd desondanks geraakt door een lief Jezusje. Heel elegant, als een bloem aan het kruis genageld. Bij mijn reis tijdens *Semana Santa*, leerde ik dat de kruistocht van Christus een metafoor is voor ieders (moeilijke) levensweg. Dat heeft me verzoend met dit toch wel erg wrede icoon. Dat ik vlak voor vertrek nog tegen deze argeloze Christusversie aanliep, was een mooi saluut van Jaen.

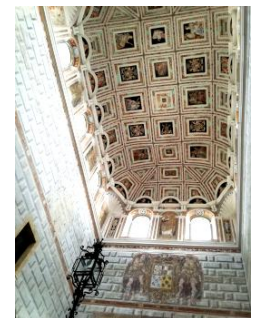
Evocatie in Ubeda

Ubeda ligt 45 kilometer van Jaen. De in een kuil gelegen oude binnenstad is een toonkamer van de Renaissance. De cultuurstroming die na de Middeleeuwen vanuit Italië Spanje binnenwaarde. Er ontstond een enorme bouwdrift in Ubeda door het samenspel van de prominente inwoner, Francisco de los Cobos, en de begaafde architect, Andrés de Vandelvira. Net als Iznanzo in Jaen, steeg De los Cobos vanuit het niets naar de top. Hij werd secretaris van Karel V. Deze kleinzoon van Ferdinand II kreeg door vererving, huwelijk en verovering zo'n beetje heel Europa in handen. Bovenop de Spaanse koloniën die hij ook van zijn opa erfde. De los Cobos controleerde de financiën van dit enorme rijk en werd daar schatrijk van. In zijn opdracht kon Vandelvira zijn geboorteplaats vol bouwen. Van de Moorse nalatenschap in Ubeda bleef vrijwel alleen het stratenplan over.

Veel van wat deze heren realiseerden staat op en rond **Plaza Vázquez de Molina**. Een prachtig plein. Autovrij, fraai betegeld en met behulp van strak gesnoeide heggen en bomen geometrisch opgedeeld. Begon daar met **Palacio de Las Cadenas**. Vanwege de expositie over Vandelvira. Maar die is weinig informatief en alleen in het Spaans. En het paleis is zielloos. Net als het klooster **Santa María de Los Alcázares** er tegenover. Allebei weer eens iets te fanatiek gerestaureerd. Waardoor Moorse en Romeinse invloeden nauwelijks invoelbaar zijn. De audiotour gaat louter in op saai architectonisch issues. Wie snakt naar evocatieve details kan beter terecht in de **Sacra Capilla del Salvador**. Deze kapel is gebouwd als pantheon voor familie De los Cobos. Met een uit hout gesneden, goud gekleurd altaar. Dat een bijzonder vrolijke hemelvaart toont. Door de hoge luchtvochtigheid (het regende nog steeds) geurde het zalig zoet naar hout.

Suggestief is ook het **Palacio Vela de los Cobos**. Met: ruime ontvangsthal, bloemige slaapkamer, eetzaal met uitnodigende gedekte tafel, volgestouwde bibliotheek en mar-kant trappenhuis. Het buiten het oude centrum gelegen **Hospital de Santiago** heeft overigens ook een fraai trappenhuis. Met een kleurrijk gedecoreerd plafond. Dit enorme gebouw is het laatste project van Vandelvira en doet moderner aan dan de rest van zijn werk. Het wordt uiterst multifunctioneel hergebruikt. Naast een concert- en theaterzaal in de hoge kapel, huist het expositieruimtes, kantoortjes en een bibliotheek. Overal zie je studerende of kletsende jongeren, ook in de drie grote binnentuinen.

Museo San Juan de la Cruz is ook een bezoek waard. Een donker doolhof waar lampen aanspringen als je er in je eentje door heen dwaalt. Het huist relieken van de centraal gestelde mystieke dichter.

Van die afgehakte lichaamsdelen kreeg ik niet veel mee. Ze zijn verborgen in vergulde schrijnen. De ingetogen wassen afbeelding schrok me ook niet af. Vanaf een binnenbalkon kijk je plotseling uit op een aan deze mysticus gewijde kapel. Dat was wel schrikken. Het barokke karakter daarvan is zo in tegenspraak met de strenge contemplatie die Sint Jan voorstond. Hij was één van de grondleggers van de Katholieke reformatie en keerde zich tegen de decadentie in de kerk. Dan heb je toch niets met die overdreven verering. Als hij daar nog ledematen voor zou hebben, zou hij zich in zijn graf omkeren.

Door het slechte weer werd ik voortdurende musea en kerken in gejaagd. Dat was geen straf. Toen de zon doorkwam genoot ik extra van de wandeling over de **Calle Redonda de Miradores**. Dat bood ver zicht over een groen glooiend landschap en witte nevels tegen een felblauwe achtergrond. Ook was het fijn om één middagje bij te kunnen komen op terrassen. Eerst op **Plaza del 1º de Mayo**. Tegenover de gezellige kerk **Iglesia San Pablo**, waar ik alleen een blik in kon slaan toen er een bruiloft plaatsvond. Daarna op het kleine, stille **Plaza San Pedro**.

Verder was ik genoodzaakt om in mijn appartement uit te rusten. Dat was weer luxe. Met twee badkamers. Waarom bouwen Spanjaarden bij elke slaapkamer een bijbehorende badkamer? De eigenares leerde me bij aankomst meteen: schoenen uit in huis en rolkoffer alleen opgetild verplaatsen. Typisch gevalletje smetvrees. Had ik verder geen last van. Ze woonde elders. Dat ze een kerststalletje voor me had neergezet, maakte haar gezeur weer goed. Kerststallen vond ik ook in enkele kerken. Hele grote. Soms met bewegende onderdelen. Verder was er weinig te merken van Kerstmis. Dat leeft in Spanje veel minder dan Pasen. Dus ook geen opgefokt Kerstconsumptisme. Het sociale lijkt hier belangrijker dan het materiële. Wat ook in mijn appartementencomplex bleek. Men had overal familie op bezoek. Mijn bovenburen benutten hun Kerstvakantie enthousiast voor luidruchtige sex. Ging uitzien naar de stilte in de bergen. Maar eerst nog een uitstapje naar Baeza.

Een tijdreis naar Baeza

Baeza ligt 10 kilometer vanaf Ubeda. Met de bus ben je er zo. Rond de busstations in beide plaatsen hangen tientallen jonge Afrikaanse mannen rond. Met grote tassen. Wellicht straatverkopers. Maar het gekke is dat je ze nooit op straat met hun waar ziet. Alleen samendrommend op die stations. Het is een kwartiertje lopen naar het oude centrum van Baeza. Niets herinnert je daar nog aan de eigentijdse vluchtelingenproblematiek.

Baeza was al in de Romeinse tijd een belangrijke stad. Later zat het ingeklemd tussen het christelijke Castilië en het Moorse Al-Andaluz. Waardoor het tot een onneembaar bolwerk werd omgebouwd. De Moren vluchtten naar Granada toen Baeza al vroeg door de Katholieken werd ingelijfd. Zoals in Jaen en Ubeda begon de echte bloeitijd pas na de voltooiing van de Reconquista. Toen kreeg De Valdevira ook hier de ruimte voor zijn bouwdrift. Hij vulde het ommuurde centrum verder in. Ik liep daar op vroege zondagochtend door de stadspoort binnen. Er was nog niemand. Alsof je vijf eeuwen terug gaat. Ondanks de Renaissancistische aanvullingen van De Valdevira hangt hier een Middeleeuwse sfeer. Renaissance staat voor de opkomst van rationalisme en kapitalisme. Onder het motto *Carpe Diem*: pluk de dag. De Middeleeuwen werden beheerst door ascese en metafysica. Onder het motto *Memento Mori*: gedenk de doden. De mystieke sfeer op deze plek ademt dat laatste uit. Dat bovenaardse werd versterkt door de rokerige zoetruikende mist die door de stegen trok. Rond Baeza staan meer dan 30 miljoen olijfbomen. Kennelijk moest daar wat van worden verbrand.

Al dwalend kom je telkens uit op **Plaza de Santa Marfat**. Aan de voet van de **Kathedraal**. Hier ook zo'n Middeleeuwse mystieke sfeer. In het binnenhof en in de sobere zijkapellen. Het gebouw is dan ook deels Moors en Gotisch. Bovenop de klokkentoren kun je van een (olijf-rokerig) panorama genieten. En ja, weer een zachtvaardig Christus tafereel. Een tamelijk mollig exemplaar dit keer.

In Zuid-Andalusië kwam ik vooral uitgemergelde, bloederige types tegen. Hier zijn de martelaars (inclusief Jezus) veel minder akelig. Wellicht was deze Noordelijke regio minder fundamentalistisch katholiek omdat het eeuwen eerder 'bevrijd' werd van de Moren. Als je eeuwen lang tegen een andere religie opbokst, ontwikkel je misschien een meer demonisch Katholicisme met bijbehorende heffige beeldtaal. Als je al lang bent uitgevochten, kun je milder uitdrukken.

In **Iglesia de Santa Cruz** hangt ook geen Renaissancefeer. Logisch: het is een Romaanse kerk uit de 13e eeuw. Robuust sober van buiten. Binnen vol met afgebladderde fresco's. Één betreft een fijnzinnige prent van Sint Sebastiaan, de martelaar die is doorzeefd met pijlen.

De **Antigua Universidad de Baeza** en **Palacio de Jabalquinto** aan de Plaza de Santa María zijn wel Renaissancestisch. En dat is ook mooi. Het zijn openbare gebouwen waar je gewoon even naar binnen kunt lopen. Veel toegangsdeuren tot woonhuizen staan ook uitnodigend open. Het is niet de bedoeling dat je daar binnen gaat. Toch bijzonder dat de bewoners erop vertrouwen dat niemand dat doet. Met al die gretige toeristen die in de loop van de dag kwamen opdagen.

Met een omtrekkende beweging rond **Cerro del Alcázar** terug naar de bus. Die ruïne stelt niet veel voor, maar het panoramapad er omheen wel. Er hangt een verlaten surreële sfeer: Dali meests Don Quichotte. Een mooie overgang naar de eigentijdse realiteit. Waar ik ontdekte dat de volgende bus (vanwege zondag) pas over anderhalf uur zou gaan. Wat kans bood om te achterhalen wat die schallende kinderstemmetjes op de radio tijdens de heenreis toch betekenden.

De televisie in de stationskantine toonde dat dit de trekking van *El Gordo* (de Vette) betrof. De befaamde Kerstloterij. De oudste en grootste van de wereld. Een meisje trekt een bingoballetje en geeft die al nummerzingend aan een jongetje. Die het al even schel zingend in ontvangst neemt. Zo werd gedurende de hele dag meer dan 2,5 miljard euro verdeeld over de winnaars. Daardoor was het zo stil op straat. En ik maar denken dat Spanjaarden niet materialistisch zijn. Wat een desillusie! Gelukkig hoefde ik niet lang in deze harde werkelijkheid te verkeren, want de volgende dag reisde ik door naar de hemel. Na al het fanatieke *gesightsee* werd het tijd voor een pas op de plaats.

Boven de wolken in O Sel Ling

Een jeep pikte me op van een diep in de Alpujarras verscholen bushalte. Een hobbelende rit verder omhoog bracht me in het boeddhistisch retraitecentrum O Sel Ling. Daar staat een tiental huisjes (*cortijo's*), waarin je je volledig kunt afzonderen. Voor eten wordt gezorgd. Dat pik je op in een in je buurt geplaatst mandje. Bij aankomst kon ik meteen aanschuiven bij de lunch. Met onder andere twee Noorse kaalgeschoren nonnen in oranje pijen. De volgende 10 dagen heb ik alleen nog maar via briefjes in het etensmandje gecommuniceerd.

Mijn *cortijo* was fijn. Er was zelfs een warme douche. Dat is niet vanzelfsprekend, want veel huisjes hebben dat niet. De eerste nacht had ik geen elektriciteit. De wat wazige gastvrouw was vergeten me te wijzen op de hendel daarvoor. Kon ik de zaklamp die ik altijd voor dit soort situaties mee sjouw eens gebruiken. De volgende ochtend vond ik de knop. Ook voor het gasstelletje. Dat was geen overbodige luxe. De geleverde onbestemde soepjes en doorgekookte prutjes waren niet altijd even smakelijk. Had gelukkig een knoflook en uitje meegenomen, waar ik de boel een beetje mee kon oppeppen.

De sfeer in O Sel Ling is sacraal. Mede door Tibetaanse paraferalia. Die hebben voor mij dezelfde waarde als Katholieke beeltenissen. De schoonheid en betekenis ervan raken me. Maar ik val er niet devoot voor op mijn knieën. Deed daar wel een poging toe bij de enorme Tara. Zij staat op de hoogste plek in O Sel Ling. Tara helpt om de geest tot kalmte te brengen en zo de stap naar vrede te zetten. Daarom steekt ze haar been uit: klaar om te handelen. De eerste keer dat ik naar haar toe klom, deed ik dat vol ontzag. Onderwijl haar mantra prevelend: *Om Tare Tuttare Ture Soha*. Wat betekent dat je je overgeeft aan deze bevrijdster van het lijden. Als je dit gaat nazoeken, kom je trouwens op veel ingewikkelder verklaringen. Dat is het nadeel van het Boeddhisme. De kern ervan is inspirerend, maar net als bij alle andere religies is dit in de loop der tijd ondergesneeuwd door paternalistische dikdoenerij. Enfin: aangekomen bij Tara zat ik mijn best te doen iets mystieks te beleven. Dat

gebeurde ook: maar niet door Tara. De prachtige panorama's daarboven brachten me in vervoering. O Sel Ling betekent *Het Heldere Licht* en deze plek doet die naam eer aan. Zelden zulke kristalhelder tintelende uitzichten ervaren. Het opkomen en verdwijnen van de zon vormden dagelijkse hoogmissen. Dit bekrachtigde mijn opvatting dat een zonsondergang (of opkomst) mooier is dan welke door mensen gemaakte afbeeldingen. dan ook.

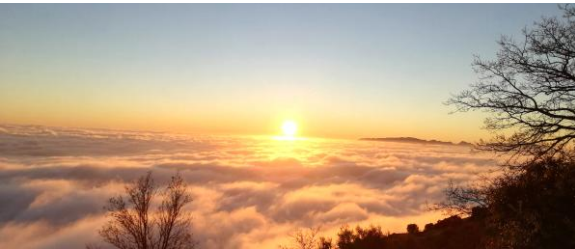
In O Sel Ling kun je zelf bepalen hoe je je tijd invult. Er zijn geen verplichte rituelen of groepsbijeenkomsten. Uiteraard gebruik je je telefoon alleen als klok en fotoestel. Niet om te appen of internetten. Uit ervaring wist ik dat een solitaire retraite het beste uit de verf komt met een vastomlijnd dagprogramma. Dan is het gemakkelijker om de gedachtestroom in je hoofd tot rust te brengen. Je vraagt je niet voortdurend af wat je het volgende moment zal gaan doen.

Dus stond ik elke ochtend om zeven uur op. Nestelde me dan met een kop thee op het muurtje van mijn voorhof. Om de zon te zien opkomen. Het is dan best nog wat kil, maar niet te koud. Donker en immens stil. Heel in de verte zie je ijverige speldenknoplichtjes geluidloos naar hun werk zoeven. Achter de berg-ruggen aan de overkant van het dal begint de hemel langzaam oranje-goud te kleuren. Stukjes met rossige miststrepen bedekte zee worden zichtbaar. De duisternis wordt steeds doorzichtiger. Dan gaan de lichtjes uit beneden in Bubión. Iets later in het lager gelegen Pampaneira. Want dat moet langer op het zonlicht wachten. In het nog verder weg en dieper gelegen Órgiva wordt de straatverlichting het laatst uitgeschakeld. Inmiddels wordt het rode vlak recht voor me steeds groter en feller. Wolkstrepen zorgen voor kleureffecten. Ultra blauw piept tussen geel-paarse flarden door. Vogels beginnen voorzichtig te piepen. Alsof ze nog niet geloven dat de dag begint. Heel in de verte blaft een hond. Het licht aan de overkant begint zich rond één punt te concentreren. Daar waar het samenbundelt wordt het fel goud. Daar komt een puntje zon boven de gekartelde horizon. Dan gaat het snel. Voor je het weet is het licht en warm.

Het is negen uur. Tijd voor Kum Nye. Een meditatieve vorm van yoga, ontwikkeld door de Tibetaan Tarthang Tulku. Ik heb daar ooit wat lessen in gevolgd en een op maat gesneden set oefeningen ontwikkeld. Thuis doe ik daar driekwartier over, in mijn zacht-zonnige hof nam ik elke ochtend twee uur de tijd. Daarna ontbijt, naar boven voor een bezoek aan Tara en weer terug om het mandje te ruilen. Na de lunch breien, mediteren en studeren. Rond vijf uur de kachel zorgvuldig instapelen, zodat die klaar staat als het killer wordt.

Dan komt de tweede eredienst van de dag: de zonsondergang. Daarvoor klim je omhoog naar een punt waar vandaan je op heldere dagen tot in Marokko kijkt. Wanneer het niet zo helder is, is het ook prachtig. Dan loopt het dal vol witte wolken. Het verre stuwmeer beneden verdwijnt en de wereld wordt nog stiller. Je beseft dat ze daar beneden van de zon zijn afgesneden, maar jij niet. Soms wonen andere mensen deze hoogmis ook bij. Aangezien er overal bordjes om stilte verzoeken, storen we elkaar niet. Zo kun je totaal opgaan in wat je ziet.

Mijn vorige winterretraites (op La Gomera en La Palma) besteedde ik grotendeels aan studeren. Inmiddels ben ik het hoogdravende gezever over Verlichting zat. Veel van de zogenaamd wijsgerige boeken bestaan uit abstract gezwam van een mijnheer, die denkt dat hij het spiritueel helemaal heeft gemaakt. Alleen Robert Hartzema vind ik nog te pruimen. Hij spoort aan om door meditatie te onderzoeken hoe je gewaarwording wordt ingepakt door emoties en gedachten. 'Ontspan, ontspan. Let op, let op' is zijn devies. Zorgvuldig waarnemen zonder betrokken te raken. Dat maakt je aandacht ruimer en intenser. Die aandacht richtte ik afwisselend naar buiten en naar binnen. Naar buiten bij het observeren van de steeds wisselende vergezichten. Naar binnen door Kum Nye. Wat gericht is op het doorvoelen van spanning en ontspanning in je lijf. Door je te concentreren op zintuiglijke ervaringen, word je gevuld met liefdevolle aanvaarding. Je neemt waar, zonder er meteen iets van te vinden. Zelfs de housebeat tijdens de zonsopkomst op nieuwjaarsdag, uit het nog feestend hippiestadje Orgiva was prima. Je raakt zo'n verlichte staat snel kwijt als je van je bergtop afdaald. Maar wat een troost om te weten dat er zo'n tevreden kern in je schuilt.

Terug in La Taha de Pitres

Met een half uur klimmen en vooral dalen met de bus bereikte ik Pitres. Dit ligt op 1.200 meter en telt circa 2.500 inwoners. Het is één van de zeven dorpen die La Taha de Pitres vormen. Na de val van Granada vluchtten de Moren hier naartoe en bleven ze nog 150 jaar. Tot begin 17e eeuw. Daarna halveerde de bevolking. Grote Moorse gezinnen werden verjaagd en vervangen door Christelijke vrijgezellen en kleinere gezinnen. Hiermee ging de Moorse kennis over irrigatie en landbouw verloren en raakte de regio in het slop. De Berberse doolhofdorpen bleven overeind. Vol witgekalkte huizen met hoge ronde schoorstenen en afgeschermdes terrassen. Die *tiniao's* zijn vaak over de straatjes gebouwd. Zodat vrouwen niet alleen ongezien buiten konden zitten, maar ook konden oversteken.

Eerder verbleef ik in het kleine Atalbeitar. Deze keer koos ik voor het hoofddorp Pitres. Na tien dagen sober kluizenaren wilde ik dichtbij cafeetjes en de supermarkt wonen. In zo'n karakteristiek huisje. Midden in het dorp. Achter de kerk. Knus ingericht met prachtige decoratieve details en een antieke schouw. Met een ruime *tiniao*. Waar ik kon afkikken van de hoogmissen. Want de beweging van de zon was ook hier prachtig te volgen. Eigenaar Gorge was allerliefst: *You are the queen of the house*.

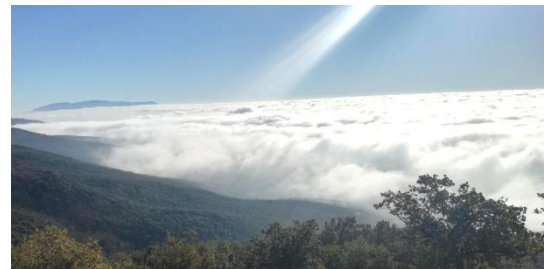
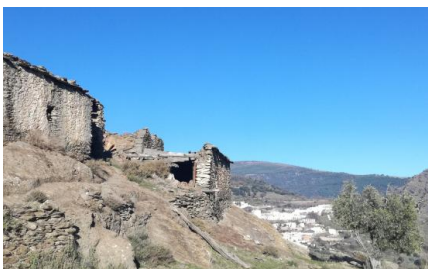
Hij kwam langs om me naar **Trevelez** te toeren. De droge ijle wind in dit hoogste dorp van Spanje biedt perfecte condities om hammen te drogen. Uit geheel Spanje worden geslachte varkens aangeleverd. Dat ze in Spanje dol zijn op die hammen, zag ik al in de Spaanse supermarkten. Die hangen vol met dikke rijen varkenspoten.

Trevelez is over drie op verschillende niveaus gelegen wijken uitgestrekt. Het is er doodsa en stil. Ondanks het grote oppervlak wonen er slechts 800 mensen. Die drogerijen nemen kennelijk veel ruimte in. Daarbij is er sprake van leegloop in de Alpujarras. De regionale televisie richt zich vooral op de oude achterblijvers. De reclames gaan over gehoorapparaten en incontinentieluiers.

Een uitstapje met de auto is leuk, maar lopen geeft veel meer voldoening. Doordat je het landschap traag kunt beleven en aangewezen bent op je eigen kracht. De meest voor de hand liggende tocht vanuit Pitres loopt loodrecht naar beneden. Een ronde dorsvloer (*era*) passerend kom je dan in **Mecina**. Verder naar beneden bereik je de aan elkaar grenzende mooie dorpen: **Mecinila** en **Fondales**. De kabouterachtige witte bebouwing sluit aan op het grillige reliëf van de berg. Door smalle kronkelsteegjes heen zie je hoog boven je het witte silhouet van Pitres. Verder trek je door het iets grotere **Ferreirola** naar **Busquitar**. Daar is een fijn terras bij **Bar Vargas**. Tijdens deze wandeling ervaar je het ingenieuze Moorse irrigatiesysteem. Overal klatert water in de langs de paden gegraven kanaaltjes (*acequias*). In elk dorp vind je eeuwig stromende bronnen met oude wasplaatsen (*fuentes*). De pastorale sfeer wordt geaccentueerd als een enorme schapenkudde je de pas afsnijdt. De herder wankelt voorbij met een tas vol bierblikjes. Heb me zo plat mogelijk tegen de rotswand gedrukt, zodat hij niet naar beneden dondert.

Bovenlangs terug kom je door **Atalbeitar**. Daarvoor woont Michal. Een jonge Israëlische vrouw die een prachtig gerestaureerde watermolen huurt. Ze wil er het techno-zen centrum **Orarca** stichten. Om 'vibrational wellness art, in resonance with nature and the integration of new technology' te creëren. Klinkt vaag. En waarom zou je aan de natuurpracht daar nog audiovisuele kunst toevoegen? Want dat is het plan. Maar ik bewonder haar moed en ondernemingszin. We hebben samen gemediteerd bij de ruïne van de **Mezquita van Busquitar**. Die had ik zonder Michal nooit gevonden. Je hebt daar een fabelachtig zicht op alle dorpen van de Taha.

Vanuit Pitres kun je de ernaast liggende, meer toeristische **Taha de Poqiera** ook verkennen. Je klimt door het schattige **Capilerilla** omhoog. Ik werd daarbij achtervolgt door opkomende mist, die ik met moeite voorbleef. Door die nevels werd het oeroude kastanjabos, waar je doorheen komt, extra sprookjes- en spookachtig. Op het hoge GR7-pad was goed te zien hoe het dal zich vulde met dikke nevels. Het pad passeert een uitzichtpunt waar je uitkijkt op de bergrug waar O Sel Ling zich bevindt. Steil afdalende kom je in **Bubi6n**. Daar is enige horeca. Dat is 's winters in de weekenden druk bevolkt, maar doordeweeks gesloten.

De beide *taha's* hebben zo'n onbedorven sfeer, omdat ze tot halverwege de 20^e eeuw volkomen geïsoleerd lagen. Alleen via voet- en ezelpaden en wat onverharde wegen bereikbaar. Het museum van Bubi6n toont hoe men daar, kort geleden nog, leefde. Beneden woonden koeien in. Kippen hadden een eigen vertrekje op de woon-etage. Aangezien er geen stromend water was in de huizen en de dieren vrij rondliepen, was het er erg smerig. Moorse badhuizen waren er ook niet meer. Om toeristen te behagen, is het er nu weer smet-

teloos. In het museum is een foto van de **Sierre Nevada**: met een dikke laag sneeuw. Dat is ook verleden tijd. Door het zachte weer lag er toen ik er midden in de winter was minder sneeuw dan afgelopen voorjaar. Gorge stuurde me later echter een foto van een besneeuwd Pitres. Het had ineens flink gesneeuwd toen ik weg was. Jammer, om dat te missen. Aan de andere kant: lekker hiken kun je dan niet. En daar gaat het me toch vooral om. Dus door met de GR7.

Vanaf Bubi6n daal je verder af naar **Pampaneira**. Door een liefelijk agrarisch landschap. Dit dorp ligt aan de verharde doorgangsweg. Het barst er van de souvenirwinkels. Met kleurige geweven Moorse kleden. Hier zijn wel altijd cafés open. Bovendien is er een chocolade atelier. Op een doordeweekse winterdag is er weinig klandizie. Boven het dorpsplein is een grote wasplaats. In de straten zijn brede geulen voor afvoer van bergwater. Ik haalde net de enige bus terug omhoog. Die maakt een flinke omweg langs het hoog gelegen **Capileira**. Een gewilde uitvalplek voor bergwandelaars die de Sierre Nevada in gaan. Daardoor is dit dorp vrijwel altijd druk bevolkt.

Pitres heeft overigens ook een chocoladefabriekje. Wellicht komt dit doordat cacao door een Spaanse ontdekkingsreiziger is meegenomen. Er is geen souvenirwinkel. Gorge vindt dat jammer, maar mij bevalt dit wel. Pitres is levendig genoeg.'s Ochtends worden kinderen aangevoerd uit andere dorpen om naar school te gaan. Er is ook een vrijdagochtendmarkt. Een ontmoetingsplek voor autochtonen en de import uit Europa. Dat zie je terug in het marktaanbod. Naast traditionele kraampjes met groente en kleding, zijn er ook *new age* artikelen en zelfgebakken bruin brood. Net als op La Palma mengen beide bloedgroepen niet echt. De voertaal van de immigranten is Engels. Aan het Driekoningenfeest doen ze niet mee. Jammer, want dat is vertederende en vermakelijk. Op 5 januari vindt overal in Spanje *la Cabalgata de los Reyes Magos* plaats. De intocht van de drie wijzen uit het Oosten, waarmee het verschijnen van Jezus op aarde wordt gevierd. In Pitres worden verklede mannen en kinderen via trapleertjes op tractors gehesen. Een deel is schaamteloos zwart geschminkt. Vervolgens worden de koningen rondgereden. De lokale fanfare voorop. Het hele dorp er achter aan. Inclusief de wild dansende dorpsgeekkin. Voor mij is een dorp pas echt af, als geestelijk gehandicapten er volledig geïntegreerd en tevreden rondlopen. Dan weet je dat je met een hechte gemeenschap hebt te maken. Na de optocht krijgen alle kinderen een cadeau in het gemeenschaps-huis. Ze worden één voor één bij naam naar voren geroepen.

Voor mijn laatste hike stak ik de luidruchtig stromende **Rio Trevezlez** over via de hoge Romeanse brug onder Fondales. Van daar rechtsaf omhoog. Vorige keer liep ik deze tocht andersom. Toen leek het niet zo lang, maar nu deed ik er anderhalf uur over om geleidelijk de bijna 300 meter te stijgen tot de GR142. Het was stralend fris weer. Er lag rijp op het groen. Kon over het Sierra de Contraviesa heen kijken en zag de Atlas in Marokko. Een kwartslag naar rechts de windmolens achter Orgiva en nog een kwartslag de toppen van de Sierre Nevada. Onder me de hartveroverende verstilde dorpjes van de Taha de Pitres.

Over de GR142 door naar het Oosten. Plotseling stak een kudde gemzen over. Later zag ik hoog boven me hun trotse behoornde silhouetten afgetekend tegen de blauwe lucht. Het pad volgend kom je uit in een vreemd gehucht (**Hoya de Magalite**). Een kruispuntje van verharde wegen uit het volgende dal. Als je hiervandaan met de auto naar Pitres zou gaan, moet je 25 kilometer overbruggen. Lopend zijn het er slechts vijf. In de bergen ben ik automobilisten te slim af. Zigzaggend naar beneden, de Rio Trevezes oversteken en je komt bij een ruïne van een gigantische watermolen. Mooie plek om bij te komen. Er kwamen drie jongemannen voorbij. Toen ik ze later inhaalde, bleek dat twee ervan met een gids op

pad waren. Wat een slappe hap, beetje passief achter een aanvoerder aanlopen! Na al de overstijging van mijn ego in O Sel Ling ging die toch weer opspelen. Vond mezelf veel stoerder. Geboost onder de geruïneerde Mezquita door, een prachtige weidse era passerend en langs **La Gaseosa** (bron met bruisend water) naar **Mecina**.

Daar is het heerlijk pizza eten in het knus volgestouwde **Mare Luna**. De humoristische menukaart zorgt voor leesvoer. Tja: dan nog 200 meter hoger zien te komen over een steile kilometer naar Pitres. Toch maar even gelift. De eerste auto stopte meteen. Moest weliswaar vijf kilometer om, maar deed dat in tien minuten. Ik zou er ruim een half uur over hebben gedaan. Dat maakte me weer nederig.

Van deze zware hike kwam ik bij op mijn zonovergoten *tinoo*. Het was zondag. Overal vrolijke geluiden. Elkaar joviaal begroetende mannen, een telefonerende buurvrouw, de dorpsgekin loeit haar verhaal en kinderen voetballen in de verte. Helaas ook een klusser met brulzaag, maar die hield al snel siësta. Dit huis wordt mijn derde vluchthaven. Om weg te komen van de kleurloosheid in Rotterdam. Waar ik alvast op kon *intunen* op mijn laatste halteplaats van deze reis.

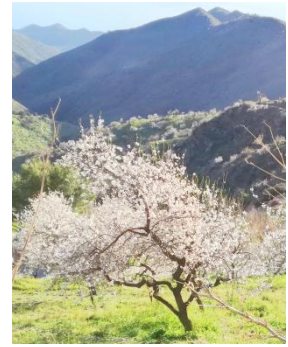
Vlakheid in Salobrena

Mijn neef had een huis in Salobrena gekocht. Dat wilde ik wel eens zien, nu ik toch in de buurt was. Hij kwam me uit Pitres ophalen. In plaats van een lange bustocht met veel omwegen en stops, zoefden we direct naar de kust. We reden langs het stuwmeer en de windmolens, dat ik steeds van ver had gezien. Het meer bleek veel groter en langgerechter dan ik dacht. De molens zijn gigantisch. Meteen bij het verlaten van Pitres kreeg ik al heimwee. Toen we Salobrena inreden zonk de moed me in de schoenen. De grauwe grijsblauwe vlakheid stak zo schrijnend af tegen de grillig roestgroene pittoreskheid van de Taha de Pitres. De ligging aan de Costa Tropical zorgt weliswaar voor een heerlijk klimaat. En voor Spaanse begrippen is de kustlijn ongerept. Dus een top keuze voor mijn neef. Maar voor mij was het niet te harden. Het strand van Salobrena is prima. Het uitzicht op de Sierra Nevada ook. Het oude centrum op de hoge rots heeft wel iets. Het kasteel helemaal bovenop absoluut niet. Lelijk gerestaureerd, treurig stemmend uitzicht, best veel toeristen en een chagrijnige portier. Bovendien is er niet te ontkomen aan het autogeruis en de uitlaatgassen van beneden.

Keer op keer constateer ik dat het Spaanse architectonisch vernuft in de 19 eeuw is opgesoupeerd. In de bergen kunnen ze weinig verknallen. Architecten moeten zich daar onderwerpen aan de contouren van het landschap. Op egale stukken krijgen ze echter alle ruimte om de boel te verzieken. De vlakke tussen het strand van Salobrena en de uitlopers van de Sierra Nevada heeft daardoor geen enkele charme. Het is deels bebouwd met grote appartementencomplexen. Die proberen een knusse Andalusische sfeer uit te stralen. Waarin ze jammerlijk falen. Te veel uniformiteit en geen bezieling. Daarnaast nog wat kale velden die vast nog wel worden dichtgetimmerd met smakeloosheid. Langs de verlaten boulevard schuifelen wat miezerige senioren. De meeste horeca en winkels zijn dicht. In de zomer zal het hier best gezellig zijn, want er schijnen vooral Spaanse families te komen. Nu oogt het kaal. Gelukkig was het wel gezellig met mijn neef.

We toerden naar het nabije Popelos. Op mijn verzoek, want daar speelde zich een *reality soap* af die ik met belangstelling had gevolgd. We kozen voor de lange route door de **Sierra de Lújar**. Eerst door rijen wanstaltige plastic kassen. Dan slalomend door een fascinerend kaal berglandschap. Met weer van die enorme windmolens. Afdalend naar **Lújar** werd het groener en fleuriger. De amandelbomen stonden vol durfalbloesem. We vonden een bar met een piepklein balkon-terras. Aanvankelijk met een paar *locals*. Maar plotseling stroomde er een troep Denen binnen. Ze namen de ruimte plomp in beslag. Waardoor wij en de *locals* maar afdropen. Ons afvragend wat die horkerige horde op deze onherbergzame plek kwam doen. **Popelos** ligt ook volkomen afgelegen. We werden begroet door de dorpsdronkaard, maar we kwamen voor de befaamde familie Rutten. Die stond te klussen op een dak. Op televisie was te volgen dat deze familie al snel in de clinch lag met andere deelnemers aan dit programma. Laten die er nu pal naast wonen. Woon je in een verlaten dorp, heb je de pest aan je burens. Vlug weggevoerd van deze tragiek, via de snelle kustroute.

Op weg naar Malaga om me bij het vliegveld af te zetten, brachten we een bezoek aan **Frigiliana**. Dat staat als één van de mooiste dorpjes van Spanje te boek. Niet helemaal onterecht. De trapstraatjes zijn sierlijke geplaveid met kleine grijze en geelwitte steentjes, die arabesken vormen. Overal vrolijke bloempotten. Het is mij iets te gelikt. Een sympathieke toets is dat een importbewoner glazen kastjes heeft gebouwd met beeldige diorama's. Door er een munt in te gooien, komt er van alles in beweging. Met alle drukte in dit dorp kunnen die kastjes nog een behoorlijk inkomen opleveren.

We deden ook **Nerja** nog aan. Om op **El Balcón de Europa** te staan. Een ronde uitbouw op een uitstekende klif, van waaruit je over de aangrenzende baaien kijkt. Erg mooi. Maar met al die fotograferende toeristen om me heen (die vooral Nederlands spraken), kon ik er niet echt van genieten. Snap ook niet waarom mensen zo nodig zichzelf of een ander voor zo'n uitzicht moeten plaatsen. De foto is veel mooier zonder. Deze confrontatie met toeristische ongein op mijn laatste reisdag, deed me beseffen hoe goed ik het daarvoor had gehad. Zal me blijven concentreren op het ontdekken van verstilde plekken.

BOEKENTIPS (voor meer boekentips, zie Andalusië 1)

- **Spaanse sporen: een journalistieke zoektocht naar het hart van Spanje** (Merijn de Waal)
- **Spanje: een reisgids** (Rik Zaal)
- **Het land van Don Quichot. De Spanjaarden en hun geschiedenis** (Raymond Fagel en Eric Storm)
- **Karel V. Keizer van een wereldrijk 1500-1558** (Wim Blockmans)
- **Karel de Vijfde** (Perer Rassow)
- **Filips II, heerser van een wereldrijk** (José van Dijk)
- **Ruiter in de storm** (Antonio Muñoz Molina) Roman afspelend in Ubeda.
- **Kum Nye** Tibetaanse Yoga (Tarthang Tulku)
- **Innerlijke vrijheid** (Robert Hartzema) Over meditatie en therapie als wegen naar bewustwording.
- **Bubión The story of an Alpujarran village** (Michale Tracy)